

Etnologien og industrisamfundets kulturarv

Thomas Højrup

© Thomas Højrup 2004

Udgivet af:
Centre for State and Life-mode Analysis
Karen Blixens vej 4
2300 København S

ISBN 978-87-93346-05-5

Etnologien og industrisamfundets kulturarv

Oplæg til den danske Kulturarvsstyrelses satsningsområde om
Industrisamfundets kulturarv
af Thomas Højrup 2004

Indhold:

Begrebsanalyse

Konkrete udfordringer

Industrisamfundets nationale kulturarv og kulturmiljøer

Etnologien og industrisamfundets kulturarv

Kulturarven er den praksis, vi står på skuldrene af og som vi bygger på, når vi skal tage stilling til, hvordan vi griber dagens aktuelle problemstillinger an. Kulturarven gør sig gældende på alle de forskellige fagområder, hvormed vi håndterer livet i vor egen tid. Også kulturhistorikere bygger som fagfolk videre på den kulturarv, vore forgængeres erfaringer, værker, institutioner, arkiver og kundskab har givet os i hænde. Kulturarven er med andre ord ikke blot det, vi forhindrer i at forsvinde i sidste øjeblik, ikke blot det vi mindes, ikke blot det der giver os identitet. Kulturarven er grundlaget for, at vi formår at handle på et erfarent grundlag, den er kultiveret erfaring og viden.

Når et folk gør sig umage for at tage selvbevidst hånd om kulturarven, er det for at kunne forholde sig *refleksivt* til sine erfaringer, at danne og omdanne dem til værker, fremgangsmåder, viden og udvalgte kulturmiljøer, hvormed vi giver os selv anledning til at standse op og reflektere: Hvorfor og hvordan er det nu, at vi skal gribe det, vi er igang med, an på en erfaren måde.¹

Når en statslig styrelse beslutter sig for at tage selvbevidst hånd om en bestemt del af kulturarven, må det udfra et fagligt perspektiv først og fremmest være fordi, selve det at bestemme, udforske, bevare og formidle dette aspekt er tiltrængt for at blive eller forblive et erfarent folk på det pågældende område. Alene i den måde, hvorpå vi bestemmer de emner, vi vælger at statse særligt på i en årrække, bør vi - bevidste om vor *faglige kulturarv* - pålægge os selv at gribe det aktuelle arbejde erfarent an, dvs. at bygge på de gode og dårlige erfaringer vi hidtil har høstet med forskellige måder at udvælge og dyrke vore emner på.

Ved valget af *industrisamfundets kulturarv* er det således i tråd med opgavens art at stille sig det spørgsmål, hvordan emnet gribes erfarent an. Derfor er det en god idé at sætte arbejdet igang ved at se nærmere på de begreber og den forskning, på skuldrene af hvilke styrelsens satsning kan give mening og få betydning.

Begrebsanalyse

Mens begrebet kulturarv således er muligt at bestemme i den aktuelle og praktiske kontekst, så er begrebet *industri-samfund* en mere flertydig størrelse at have med at gøre. Det første led, *industri*, lader sig bedst beskrive ved at forholde det til nogle af de væsentligste begreber, det

---

¹ Højrup 2003b.

står i kontrast til og er det modsatte af. Grundbetydningen er almen, det handler om flid og virksomhed - først og fremmest om produktiv virksomhed, der fremstiller noget. Men hvad er denne virksomheds *differentia specifica*?

Umiddelbart er det fristende at sige: Industri er det modsatte af *landbrug*. Hvad er Danmark - et landbrugs- og industrisamfund. Vi har en primær sektor, der af natureressourcer frembringer råmaterialer til en sekundær sektor, der forarbejder dem fra arbejdsgenstand til færdigprodukt. Dette er industriens sektor.

Men man kunne også sige: Industri er det modsatte af *håndværk*. Industri er i det lys et led en værdikæde, der ved at forarbejde et emne med brug af arbejdsredskaber og arbejdskraft tilfører emnet værdi, men gør det på en anden måde end håndværket gør.

Endelig kunne man sige, at industri er en måde at klassificere en samfundsmæssig produktion på, der *undgår* at kalde den for (enten) kapitalistisk eller kommunistisk. De amerikanske funktionalister udviklede i det tyvende århundrede det synspunkt, at der er en "tredie vej" imellem kapitalisme og kommunisme, og at såvel vestens kapitalisme som eurasiens kommunisme konvergerede imod hinanden ved begge at nærme sig et "industrisamfund". Det er et samfund, hvori forestillingen om de antagonistiske modsætninger imellem klasserne på den ene side og forestillingen om de sociale gruppers organiske symbiose på den anden gradvis ophæves i den fælles forståelse af industrisamfundet som et system bestående af *professioner*, der hver i sær specialiserer sig i at varetage hver deres særlige opgaver og interesser i samfundet som helhed. Industrisamfundet vil derfor kulturhistorisk set blive et stadig mere arbejdsdelt og korporativt samfund, hvor professionerne bliver tvunget til både at respektere hinandens interesser og at samarbejde om at få det hele til at gå op i en højere enhed. Politik bliver i så fald et stadig mere teknisk fagområde på de gamle politiske ideologiers bekostning.

Alle tre modstillinger viser, at det, som industri er det modsatte af, selv er en del af industribegrebets mening. Afgrænses dets meningsindhold i forhold til landbrug og fiskeri, så er det fordi, industri forudsætter en primær sektor, hvis produkter er industriens arbejdsgenstand. Men hvor går grænsen så imellem de to, når landbruget bliver industrielt og industrien breder sig i både landbrug og fiskeri? Er selve stofskiftet med naturen umuligt at industrialisere, eller er det kun et overgangsfænomen, og er selve det levende arbejdes betydning i industrien et udtryk for, at naturen på sin vis også er en del af dens væsen? Enten er uklarheden et udtryk for, at de smelter sammen, eller også er det et udtryk for, at der er yderligere bestemmelser og modstillinger, som spiller ind.

Én af disse bestemmelser er skellet imellem håndværk og industri. Håndværk er en arbejdsproces, hvor den enkelte håndværker besidder den faglige dygtighed og de nødvendige redskaber til ud af et givet emne at fremstille et færdigt produkt. Det modsatte heraf er den industrielle opsplitning af de enkelte operationer i arbejdsprocessen, så de kan mekaniseres. Industriel mekanisering består i at indbygge arbejdskraftens kvalifikationer i arbejdsmaskinernes funktionsmåde, så de kan opstilles i et maskinelt system, der forarbejder arbejdsgenstanden fra råmateriale til færdigprodukt - drevet af et system af kraft- og kraftudvekslingsmaskiner. Men hvad nu hvis håndværkeren introducerer maskiner og stiller dem op i sit værksted for at effektivisere evt. automatisere bestemte dele af sit arbejde, eller

industrien indfører arbejdsintensiv og videnstung nicheproduktion? Vanskelighederne med at opretholde kontrasten viser, at yderligere bestemmelser igen spiller ind.

Produktionsmådebegrebet er udviklet til at indfange disse yderligere bestemmelser. En produktionsmåde beskriver således de nødvendige sammenhænge imellem *arbejdsprocessens struktur* på den ene side og *produktionsforholdets struktur* på den anden. Arbejdsprocessens struktur beskriver arbejdsdelingen imellem de, der udfører forskellige dele af arbejdsprocessen (og besidder kvalifikationerne til at udføre og/eller tilrettelægge dem) og denne arbejdsdelings sammenhæng med redskabskompleks og arbejdsgenstand. Produktionsforholdets struktur beskriver forholdene imellem de, der besidder forskellige dele af produktionsmidlerne som deres ejendom og de der betinget heraf tilegner sig det merprodukt, der er nødvendigt for produktionens reproduktion, - hvis noget sådant er tilfældet i den pågældende produktionsmåde.²

Med introduktionen af produktionsforholdets bestemmelser fremkommer tredelingen håndværk - manufaktur - storindustri som en sekvens, der beskriver den logiske overgang imellem den *enkle vareproduktionsmåde* og den *kapitalistiske produktionsmåde*:

I håndværket besidder producenten arbejdsprocessen i form af de nødvendige kvalifikationer til både at udføre samtlige operationer og tilrettelægge hele processen fra råmateriale til færdigprodukt. I produktionsforholdet besidder producenten både værksted, redskaber og de indkøbte råmaterialer som sin ejendom og tilegner sig følgelig hele værdien af det færdige produkt, der afsættes på markedet. Producenten besidder således både arbejdet og ejendommen. Denne overensstemmelse imellem de to former for besiddelse udgør den *enkle vareproduktionsmåde*.³

I manufakturens arbejdsproces er de enkelte producenter samlet under et og samme tag, de besidder fortsat arbejdet og kan udføre hele arbejdsprocessen. Men fordi de er samlet, er det muligt at stykke arbejdsprocessen op og lade hver producent tage sig af sin særlige deloperation. I produktionsforholdet besidder producenterne hverken værksted, redskaber eller råmaterialer som deres ejendom, men sælger deres arbejdstid til ejeren der tilgængelig tilegner sig hele værdien af det færdige produkt. I manufakturen er der med andre ord ikke overensstemmelse imellem besiddelsen af arbejdsprocessen og besiddelsen af ejendommen - producenterne har stadig de kvalifikationer, der skal til for at kunne etablere eget værksted. Det er kun evt. manglende ejendom og konkurrenceevne, der kan forhindre dem i det. Den manglende overensstemmelse betyder, at der alt andet lige ikke er tale om en varig produktionsmåde, men logisk set om et overgangsfænomen.⁴

---

² Althusser & Balibar 1970, bd.2, s. 84-236; Balibar 1977, kap. IV, 2.

³ Højrup 1983 kap. 1, 2002, kap. 5.

⁴ I Los Angeles har jeg fornylig ved selvsyn oplevet, hvordan manufaktur i denne betydning - betinget af den enorme rigdomsforskel imellem amerikanerne og deres nærmeste naboer - i dag breder sig i bykernen langs Broadway, hvor tusinder af lavtlønnede mexikanske kvinder befolker syfabrik efter syfabrik, siddende i lange rækker ved hver deres symaskine, etage på etage under lysstofrørens kølige belysning i de gamle huse, der før var stormagasiner, banker etc. i city. Et

I storindustrien, derimod, er manufakturens opsplitning af arbejdsprocessens deloperationer erstattet af arbejdsmaskiner, der forarbejder arbejdsstanden fra råmateriale til færdigprodukt. Besiddelsen af produktionsprocessen som helhed er nedlagt i maskinopstillingens teknologi og besiddelsen arbejds kvalifikationer er nedlagt i maskinernes funktionsmåde. Producenterne indplaceres i maskinopstillingen med den funktion at betjene hver enkelt arbejdsmaskine - i den udstrækning dette stadig er nødvendigt. Storindustrien er med andre ord karakteriseret ved, at producenterne hverken besidder arbejdsproces eller ejendom, men er nødsaget til at lade sig sætte i arbejde af den kapitalist, der ejer og udvikler produktionsapparatet.⁵ Kapitalisten tilegner sig til gengæld den merværdi, det færdige produkt besidder, når værdien af den forbrugte arbejdskraft, råvare og fabrik er trukket fra. I marxistisk terminologi er dette ensbetydende med arbejdskraftens udbytning, fordi der er tale om en klasse, hvis eneste mulighed er at sælge sin arbejdstid. Overensstemmelsen imellem besiddelsesforholdene i arbejdsprocessen og i produktionsforholdet betinger her hinanden som en *kapitalistisk produktionsmåde*.⁶

Vender vi endelig tilbage til den sidste af de tre første modstillinger, nemlig den imellem industrialisme på den ene side og kapitalisme versus kommunisme på den anden, så var brugen af begrebet industrisamfund i funktionalismen et forsøg på at undgå at tale om en kapitalistisk og en kommunistisk produktionsmåde. Som et led i ideen om, at de to modsætninger konvergerer hen imod en "tredie vej", var det en bestræbelse på at tale om samfundet uden at forstærke klassebevidstheden, endog en bestræbelse på at svække den. Som sådan er begrebet fra amerikansk side i det tyvende århundrede blevet målrettet plantet og efterhånden med held implementeret i bl.a. dansk forskning.⁷ Det er således ikke uden en målbevidst indsats, at socialforskningen er blevet præget af begreber og tænkemåder fra angloamerikansk "social engineering", at klassebegrebet er blevet søgt udryddet og erstattet af ideen om social stratifikation, statusgrupper og sociale grupper samt sidst men ikke mindst af en psykologiserende identitetsforskning.⁸ At det blev diskursivt sandt at tale om industrisamfundet kan derfor anskues som et kulturhistorisk fænomen, der er blevet spredt

---

overgangsfænomen - ja - men lige så livskraftigt, som muligheden for at profitere på en ubegrænset arbejdskraft til ingen penge er til stede. Af det kan vi lære, at det i Europa væsentligst er fordi, at vore folkepartier effektivt stænger den afrikanske og asiatiske arbejdskraft ude fra EU's medlemslande, at manufakturen ikke breder sig tilsvarende og revitaliserer det, vi her betragter som overståede former for industrisamfund.

⁵ I Nordisk etnologi er der en lang tradition for lokalstudier, der udforsker denne udviklings betydning for de forskellige grupper af arbejdere og deres aktive part heri, se f.eks. Hallerdt 1957; Bull 1958; Lindqvist 1987; Jul Nielsen 1997, 2002.

⁶ Bravermann 1974.

⁷ Buus (under udgivelse).

⁸ For Sveriges vedkommende er klassesamfundets diskursive forsvinden i folkhemmets kulturbygge udmærket beskrevet i Frykman & Löfgren (red.) 1985.

som led i en strategisk anlagt indsats for at tabuisere klassebegrebet og kapitalismebegrebet ved at dreje fokus bort fra produktionsforholdene og istedet rette interessen imod de såkaldte sociotekniske systemer, hvor teknologi, institutioner, videnskaber, design og konstruktion, retsforhold mv. gøres til det relevante genstandsfelt. Og som ikke umiddelbart vækker uro blandt den historiske materialismes politiske modstandere.

Konklusionen på denne lille begrebsanalyse er, at allerede satsningsområdets kernebegreber rummer en problematik og kulturkamp, hvis dynamik er afgørende for den kulturarv, det handler om. Afgørende også i den betydning, at det kun er ved at udforske og ekspliciteres dens betydning for, hvordan vi griber den aktuelle opgave an, at vi kan udvikle det reflektive forhold til emnet, der gør det muligt at handle på et erfarent grundlag - dvs. oparbejde emnet som en selvbevidst del af vor kulturarv.

Konkrete udfordringer

I etnologien kan det at betragte industrisamfundet som baseret på sociotekniske systemer bygge videre på traditionen for at anskue det før-industrielle bondesamfund som baseret på økotyper. Den traditionelle etnologi har således gerne ville studere bøndernes materielle kultur, deres redskabskompleks, deres arbejdsprocesser, deres driftsmåde, deres attityder, traditioner, deres sociale institutioner og sociale roller som sammenhængende systemer, der har det økotypiske samspil med kulturlandskab, økosystem og naturgeografi som sin kerne. De sociale forhold og bøndernes verdensbillede betragtes som betinget af de træk, der karakteriserer økotypens *core-features*. Det kan være slettebonden, skovbonden, fiskerbonden etc.⁹ Karakteristisk for denne (også amerikansk inspirerede) funktionalistiske forskningstradition er, at den undgår at beskæftige sig med godssystemet, med produktionsforholdene, med udbytningen af bønderne som et nødvendigt led i herskabernes og kongemagtens reproduktion - dvs. med den feudale produktionsmåde.¹⁰

For funktionalismen er det oplagt at dokumentere industrisamfundet på samme måde, som man hidtil har beskæftiget sig med bondesamfundet. Økotyperne kan suppleres med de sociotekniske industrityper. Bogen *Det forsømte århundrede* udpegede det, der fra denne synsvinkel er en væsentlig forskel på de to slags samfund: Hvor det første blev karakteriseret som det traditionelle bondesamfund, kunne det andet karakteriseres som det industrisamfund, der først og fremmest er præget af *forandringen som tilstand*.¹¹

Den erfaring, der blev høstet med funktionalismens typologiserende forskningstradition, er, at økotypen ikke kan bære den opgave at være kernen, hvis væsenstræk bestemmer den sociale og den åndelige kultur. Der kan udledes for lidt af det øko- og sociotekniske system. Derfor blev denne form for systemteori imødegået af en analysemåde, der har det gensidige

---

⁹ Wohlfahrt 2003; Campbell 1936; Steward 1973; Stoklund 1976.

¹⁰ Det gør derimod en serie studier, der er inspireret af Immanuel Wallersteins historiske materialisme. Wallerstein 1974; Møllgaard 1997; Stoklund 1998.

¹¹ Stoklund, Boyhus m.fl. 1976.

betingelsesforhold imellem godssystemernes produktionsforhold (besiddelsesforholdet imellem herskab-gårdfæster-landsby) og arbejdsprocessernes struktur (gårdens og landsbyens besiddelse, agersplitning, dyrkningstvang mv.) som udgangspunkt. Derfra søger den at bestemme de mulige udformninger af redskabskompleks, driftsmåder, økosystemer og deres udvikling, af livsformerne og deres udvikling, af produktionsmådens forhold til verdensmarkedet og deres udvikling samt af godssystemets - eller for andre studiers vedkommende: f.eks. søfartens - forhold til købsstad og kongemagt og deres udvikling.¹²

For industrisamfundets vedkommende består udfordringen bl.a. i at beskrive de måder, hvorpå den enkle vareproduktionsmådes livsformer sameksisterer med den kapitalistiske produktionsmådes livsformer, hvordan der foregår en konstant kulturkamp om deres eksistensbetingelser, hvordan denne kamp er intimt forbundet med statens og virksomhedernes bestræbelser på at skabe konkurrenceevne for forskellige typer af producenter ved at industrialisere og skabe stordriftsfordele på alle mulige områder, fra infrastruktur til politisk internationalisering, der gavner den ene eller den anden livsform.¹³ Med store konsekvenser for Danmarks fysiske udformning og måder at forstå sig selv til følge.¹⁴

Industrisamfundets nationale kulturarv og kulturmiljøer

Arbejdet med verdens kulturarv er organiseret på en sådan måde, at staterne har ansvar for hver deres nationale del af den globale kulturarv, hvilket indebærer, at begrebet *national* kulturarv spiller en rolle, som det er vigtigt at forholde sig til. Det udfordrer den etnologiske forskning og udpegningen af kulturmiljøer med spørgsmålet: Er der en "national" profil, en specifik erfaring, er der særlig vigtige træk i den nationale samfundsudvikling og hvori består de? Med hvilket erfaringsmateriale bidrager de til verdens kulturarv?

Jeg mener ikke, der er tvivl om, at der kan gives ganske gode bud på disse spørgsmål under arbejdet med industrisamfundets kulturarv. Den danske udvikling udmærker sig ved at kaste et meget interessant og kritisk lys over den udbredte forestilling, at industrisamfundets tilblivelse, udvikling og afvikling følger den ovenfor beskrevne, begrebslogiske sekvens: *håndværk - manufaktur - storindustri*, samt at mekaniseringens *industrisamfund* afløses af den *automatisering*, som fører os videre over i et *informationssamfund*.

Karakteristisk for disse *samfunds*-sekvenser er, at de tænkes som almene udviklingsretninger, der i grunden kun er perifert berørt af *staternes* indbyrdes og interne måder at indrette sig på.¹⁵ Derved udviskes det, der kunne give mening og indhold til det "nationale" i kulturarvens

---

¹² Christiansen 1996; Mørkegaard 1993.

¹³ Højrup 1983, 1989, 2002, kap. 5; Højrup 1988, 1990; Jul Nielsen 1997, 2002; Schriewer 1995.

¹⁴ Højrup 2002, kap. 18, 19.

¹⁵ Højrup 1995.

erfaringsfond.¹⁶ Ser vi på det danske industrisamfund ud fra denne synsvinkel, viser samfundsudviklingens måske vigtigste træk sig at være, at den *ikke* følger den ovenfor beskrevne, begrebslogiske sekvens.¹⁷ Og at det er med velberådet hu, at den ikke har gjort det, for Danmark lagde fra sidst i 1800'årene en anden strategi end den rent kapitalistiske for sin overordnede industrielle udvikling. Den bestod først og fremmest i at skabe en værdikæde, der *kombinerer* familiebrug og industri beregnet på eksport af fødevarer til verdensmarkedets kapitalistiske moderlande.¹⁸

Eksportens værdikæde blev i det primære led produceret af den overvejende selverhvervende landbefolkning på gårde og husmandsbrug og af kutterflådens partsfiskere. En innovativ industri i købstæder, stations- og havnebyer blev til gengæld hovedleverandør af maskiner og redskaber til både fiskeri og landbrug. Lokale håndværkervirksomheder leverede service, anlæg og byggeri. Andelsselskaber og aktieselskaber konkurrerede om at levere energi, foder, gødning og andre grovvarer på den ene side samt om at forarbejde og eksportere de færdige fødevarer på den anden.¹⁹ Nationale rederier og lokale skippere fragtede gødning, kul, byggematerialer, korn og andet gods til og fra havnebyer og ladepladser. Værfterne leverede stadig større stålskibe. Såvel nationale som lokale banker, sparekasser og kreditforeninger, som typisk var dannet for at varetage livsformernes særlige behov, lånte penge til alle fem sektorer, mens stat, amter og kommuner udbyggede og vedligeholdt en infrastruktur, der sikrede de samlede eksporterhverv de fælles stordriftsfordele, som behøvedes for at være konkurrencedygtig på de europæiske markeder.

De statsbærende partier i folketinget, Venstre, Radikale venstre, Socialdemokratiet og Konservative repræsenterede på alle niveauer fra sogn til folketing hver deres livsformer i det, der blev til et gennemorganiseret *andels- og industrisamfund*. Velorganiseret i den forstand, at der blev udviklet en arbejdsmarkedsmodel og trepartsforhandlinger til gensidig sikring af de nationaløkonomiske balancer, pris- og lønforhold, som gjorde den danske værdikæde konkurrencedygtig på et kaotisk og risikofyldt verdensmarked. Og velorganiseret i den forstand, at dette foregik på grundlag af et livsformsspecifikt "forenings-Danmark". Det rummede landbrugets organisationer med husmands- og gårdbrugenes altomfattende foreningsliv og andelsvirksomhed samt højskolerne i landdistrikterne og fiskeriforeningernes virksomhed i havnebyer og på landingspladser. Arbejderbevægelsen dannede et tilsvarende foreningsliv i købstæderne og hovedstaden med klubber, fag-, parti-, husmor- og boligforeninger samt aftenskoler og kooperative virksomheder. Håndværkermestrene og tjenestemændene havde deres egne organisationer og foreningsliv, ligesom bank-, handels- og industrilederne, advokatsamfundet og ejerfamilierne dannede deres societeter, skydeselskaber, loger, klubber, organisations-, parti- og foreningsliv. Og på tværs heraf organiserede husmødre i by og på land sig i husmor- og husholdningsforeninger med egne

---

¹⁶ Højrup 2003a, Jul Nielsen 2003.

¹⁷ Jul Nielsen 2002, 2003, Højrup 2002, kap. 5.

¹⁸ Bernild 2003-, Højrup 2002, 2003a, Bolving & Højrup (under udgivelse).

¹⁹ Burchardt 1984.

skoler under intens statslig bevågenhed.²⁰ I vid udstrækning var det livsformernes differentierede og sammenhængende forenings-Danmark, der varetog andels- og industrisamfundets organisatoriske og sociale opgaver på en lang række områder og gjorde det på de vidt forskellige præmisser, der herskede i de forskellige dele af befolkningen. Med husmandskolonier imødegik staten proletariseringen af den landboudom, der blev stødt ud af landbruget.²¹ Denne udgave af industrisamfundets sammenhængende infrastruktur, bebyggelser, arealudnyttelse og anlæg har formet et kulturlandskab, der afspejler nyere tids danske samfundsudvikling så eksemplarisk, at det endnu er muligt at udvælge et eksklusivt udvalg af demonstrativt *sammenhængende* kulturmiljøer.

Lige så interessant er det imidlertid, at det livsformsorganiserede folks andels- og industrisamfund gennem hele den anden halvdel af det tyvende århundrede blev ikke blot overlejret, men ustandselig *konfronteret* med et helt andet, der måske bedst lader sig beskrive som et industri- og servicesamfund, struktureret som en velfærdsstat med en af fødevareproducenterne uafhængig kapitalistisk industri, økonomisk *vækst* samt frigjorte *individer*, hvis adfærd (bl.a. gennem en stor offentlig sektor) skal *tilpasses* væksten, som det grundlæggende.²²

Med valget af den vestlige genopbygningsmodel efter anden verdenskrig valgte Danmark samtidig en national overlevelseshæder, der krævede økonomisk liberalisering og omstilling af de økonomiske kulturer til at klare sig på et af USA ledet verdensmarked. Med det af Bretton Woods-aftalerne stabiliserede valutasystem blev det muligt at forlade den tryghed, der hidtil havde ligget i at sikre livsformernes integritet og eksistensvilkår for i stedet at kaste sig ud på et verdensmarked, hvor det i stadig stigende grad gjalt om at finde nye nicher, i hvilke danske virksomheder for en tid kunne drage nytte af komparative fordele. Danmark satsede på en industriel og økonomisk vækst, som kunne anvendes til at udvikle velfærdsordninger for de danske statsborgere, der ikke længere kunne søge ly for globaliseringens vindkast i livsformernes hidtil beskyttede verdener. At dansk statsborgerskab (og ikke den organiserede livsform) ville give den enkelte person ret til velfærd, blev efterkrigstidens afgørende grundlag for befolkningens massive loyalitet med den danske stats nationale, politiske ledelse²³ på trods af den økonomiske liberalisering og *midlertidighedens paradoks*²⁴ i den kapitalistiske produktionsmåde og dennes brutale industrialiseringsbølger. For man skal huske på, at det var et paradoks og en liberalisering, der gennem de følgende årtier viste tænder overfor så godt som samtlige livsformer ved at udstøde hovedparten af andelssamfundets virksomheder og hovedparten af de klassiske industriarbejdspladser fra markedet, hovedparten af kvinderne fra husmorlivsformen,

---

²⁰ Haastrup (Under færdiggørelse).

²¹ Solvang 1984.

²² Højrup 2003a.

²³ Jul Nielsen 2003.

²⁴ Højrup 1989, Monrad Hansen (under udgivelse).

hovedparten af embedsmændene fra den klassiske embedslivsform,²⁵ hovedparten af de mindre familiekapitaler fra de nationale selskaber og virksomheder og hovedparten af de livsformsspecifikke banker og sparekasser fra kapitalmarkedet.²⁶ Vort kulturlandskab er fyldt af ar fra afviklingens udvikling.²⁷

Det sociale problem, som hidrører fra markedets udstødning af de svageste aktører, og som enhver liberalisering gør mere prekært, fik i den nye form for industrisamfund strukturelt set et voldsomt omfang, men de nye, universalistiske velfærdsordninger var et virkningsfuldt middel til at øge det, der i industristatens kulturmiljø kaldes arbejdskraftens fleksibilitet, mobilitet og kompetence, og i mangel af bedre til at skjule problemets omfang i tilskuds-, bistands- og beskæftigelsesordninger for den del af arbejdskraften, som ikke vender tilbage til arbejdsmarkedet.²⁸ Begge dele gjorde det muligt at opretholde den danske arbejdsmarkedsmodells liberale ansættelses- og afskedigelsesvilkår til fordel for den nyindustrialisering, den udnyttelse af midlertidighedens paradoks til at øge væksten og den løbende tilpasning til de åbne markeders skiftende konjunkturer - dvs. til *forandringen som tilstand*.

Det var i dette kulturmiljø, der for alvor blev grobund for de funktionalistiske forestillinger om "industrisamfundet". Den danske udgave af deres implementering udmærker sig ved, at "professionerne" kom ind med socialtekniske, sundhedsvidenskabelige, pædagogiske og psykotekniske løsninger på vækstens problemer gennem en hidtil uset udbygning og professionalisering af *den offentlige sektor*.²⁹ Denne udbygning er et vigtigt træk ved *service- og industrisamfundets* udvikling i anden halvdel af det tyvende århundrede - og aftegner sig i et markant institutionsbyggeri og en fysisk planlægning, der om noget er blevet indbegrebet af nyere tids kulturarv i Danmark.

At udvikle satsningsområdet *industrisamfundets kulturarv* rummer med andre ord den etnologiske udfordring, det er at begribe de måder, hvorpå vore begreber og definitioner selv bliver en del af den verden, vi beskriver. Når det gælder nyere tids kulturhistorie er det fristende at beskrive den virkelige verden ved at benytte de begreber, denne verden giver os i hånden, blot fordi vi selv er en aktiv del af den. Men man kan også gribe beskrivelsen reflektivt an ved at udforske de træk, der bestemmer, hvordan og hvorfor vi i forskellige epoker gør, som vi gør, herunder når vi studerer, definerer og begriber, udpeger og passer på det, vi betragter som vores kulturarv og dens særlige kulturmiljøer.

---

²⁵ Vejen Hansen (under færdigørelse).

²⁶ Den tilsvarende udvikling er for Sveriges vedkommende beskrevet i Daun 1969 og Hansen 1998.

²⁷ Adersen & Jul Nielsen 1996, Wikdahl 1982.

²⁸ Bolving & Højrup (under udgivelse) kap. 1.

²⁹ Buus 2001.

Litteraturhenvisninger:

Adersen, Torkil & Niels Jul Nielsen 1996: *Skibsværftet på Refshaleøen. Dagligdag og arbejdsliv på B&W 1945-96*. Forskningsrapport, København 1996.

Althusser, Louis & Étienne Balibar 1970 (1968): *Att läsa Kapitalet 1-2*. Bo Cavefors Bokförlag, Stockholm.

Balibar, Étienne 1977 (1977): *Fem studier i historisk materialisme*. Rhodos, København.

Bernild, Ole 2003-: *Om velfærdsstatens udvikling efter Hegel*. Etnologiske arbejdsrapporter fra en forelæsningsrække. www.hum.ku.dk/lov.

Bolving, Klaus & Thomas Højrup (red.) (under udgivelse): *Velfærdssamfundet - velfærdsstatens forsvarsform?* Stats- og livsformer, Museum Tusulanums Forlag.

Bravermann, Harry 1974: *Labor and Monopoly Capital. The Degradation of Work in the Twentieth Century*. Monthly Review Press, New York and London.

Bull, Edward 1958: *Arbeidermiljø under det industrielle gennembrud. Tre norske industrikstrøk*. Norsk Folkemuseum, Universitetsforlaget, Oslo 1958.

Burchardt, Jørgen 1984: *Provinsindustri. Arbejdspladser på Faaborg-egnen de sidste 100 år*. Faaborg Byhistoriske Arkiv og Kulturhistoriske Museer.

Buus, Henriette 2001: *Sundhedsplejerskeinstitutionens dannelse. En kulturteoretisk og kulturhistorisk analyse af velfærdsstatens embedsværk*. Stats- og livsformer 2, Museum Tusulanums Forlag.

Buus, Henriette (under udgivelse): *Indretning og efterretning. Rockefeller Foundations interesse i og indflydelse på den danske velfærdsstat 1920-1970*. Stats- og livsformer 7, Museum Tusulanums Forlag.

Campbell, Åke 1936: *Kulturlandskapet. En etnologisk beskrivning med särskild hänsyn til äldre svenska landskapstyper*. Stockholm.

Christiansen, Palle Ove 1996: *A manorial world. Lord, peasants and cultural distinctions on a Danish estate 1750-1980*. Scandinavian University Press.

Daun, Åke 1969: *Upp till kamp i Båtskärsnäs*. Prisma, Stockholm.

Frykman, Jonas & Orvar Löfgren (red.) 1985: *Modernärna tider*. Liber Förlag, Lund.

Haastrup, Lisbeth (under færdiggørelse): *Velfærdsstatens hjemmefront. Dannelsen af den danske husmoder omkring første verdenskrig*. Stats- og Livsformer, Museum Tusulanums Forlag.

Hallerdt, Björn 1957: *Leva i brukssamhälle. En studie över sociale relationer vid Surahammars bruk 1845-1920*, Stockholm.

Hansen, Kjell 1998: *Välfärdens motsträviga utkant*. Historiska Media, Lund.

Højrup, Anne Dorte 1988: *Det loyale, det retfærdige og det solidariske. Arbejdsbegreber i lønarbejderlivsformen i relation til kvinders vilkår på fabrik*. Magisterafhandling i Europæisk Etnologi, Københavns Universitet.

Højrup, Anne Dorte 1990: *Det loyale, det retfærdige og det solidariske. Arbejdsbegreber hos kvinder på fabrik*. I: Flemming Mikkelsen (red.) *Produktion og arbejdskraft i Danmark gennem 200 år*. Nyt fra Samfundsvidenskaberne, København.

Højrup, Thomas 1983: *Det glemte folk. Livsformer og centraldirigering*. Statens Byggeforsknings Instituts Forlag.

Højrup, Thomas 1989: *Lønkapital under folkestyre. ØD-planernes strukturfejl og deres ophævelse*. Rosinante & EUCIS, nu: Museum Tusulanums Forlag.

Højrup, Thomas 1995: *Omkring livsformsanalysens udvikling*. Stats- og livsformer 1, Museum Tusulanums Forlag.

Højrup, Thomas 2002: *Dannelsens dialektik. Etnologiske udfordringer til det glemte folk*. Stats- og livsformer 4, Museum Tusulanums Forlag.

Højrup, Thomas 2003a: *Livsformer og velfærdsstat ved en korsvej? Introduktion til et kulturteoretisk og kulturhistorisk bidrag*. Stats- og livsformer 5, Museum Tusulanums Forlag.

Højrup, Thomas 2003b: *Fra erindring til erfaring i Danmarks kulturarv og kulturmiljø*. I: *Kulturmiljø - mellem forskning og politisk praksis*, red. Nicolai Carlberg & Søren Christensen, Etnologiske Studier, Museum Tusulanums forlag.

Jul Nielsen, Niels 1997: *Tuborg. Arbejdsliv og dagligdag 1955-95*. Nationalmuseet.

Jul Nielsen, Niels 2002: *Virksomhed og arbejderliv. Bånd, brudflader og bevidsthed på B&W 1850-1920*. Stats- og livsformer 3, Museum Tusulanums Forlag.

Jul Nielsen, Niels 2003: *Mellem storpolitik og værkstedsgulv. Den danske arbejder - før, under og efter Den kolde krig*. Stats- og livsformer 5, Museum Tusulanums Forlag.

Lindqvist, Mats 1987: *Klasskamrater. Industrielt arbete och kulturell formation 1880-1920*. Etnologiska sällskapet i Lund.

Monrad Hansen, Kirsten (under udgivelse): *A Point of Difference. En rekonstruktion af den karrierebundne livsform*. Stats- og livsformer, Museum Tusculanums Forlag.

Møllgaard, Johannes 1997: *Bønder og handel i Salling 1680-1780*. i Bol og By 1997:2.

Mørkegaard, Ole 1993: *Søen, slægten og hjemstavnen. En undersøgelse af livsformer på åbenråegnen 1700-1900*. Etnologiske Studier, Museum Tusculanums forlag, København.

Schriewer, Klaus 1995: *Waldarbeiter in Hessen. Lebens- und Staatsformen 2*, AVK - Arbeitskreis Volkskunde und Kulturwissenschaften, Marburg.

Solvang, Gunnar 1984: *Husmandsliv. En etnologisk skildring af livsvilkårene i Rønhave-kolonien på Als 1925-80*. Landbohistorisk Selskab.

Steward, Julian H. 1973 (1955): *Theory of Culture Change: The Methodology of Multilinear Evolution*. University of Illinois.

Stoklund, Bjarne, Else-Marie Boyhus m.fl. 1976: *Det forsømte århundrede*. Arv og Eje 1976, Dansk Kulturhistorisk Museumsforening.

Stoklund, Bjarne 1976: *Ecological Succession. Reflections on the Relations between man and Environment in Pre-Industrial Denmark*. I: *Ethnologia Scandinavica* 1976, Lund.

Stoklund, Bjarne 1998: *Bønder og binæringer*. I Bol og By 1998:2.

Vejen Hansen, Dorte (under færdiggørelse): *Statens tro tjenere? Om udviklingen af begrebet embedslivsform*. Stats- og livsformer, Museum Tusculanums Forlag.

Wallerstein, Immanuel 1974: *The Modern World-System*. Academic Press, New York.

Wikdahl, Magnus 1982: *Varvet som var: Rapport från dokumentationsprojektet vid Öresundsväret i landskrona*. Lund.

Wohlfahrt, Eske 2003: *Kulturmiljø - landskabelig realitet eller kulturel konstruktion? I: Kulturmiljø - mellem forskning og politisk praksis*, red. Nicolai Carlberg & Søren Christensen, Etnologiske Studier, Museum Tusculanums forlag.

Noter: